

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма	
Ненад Ивановић	
„Почнимо њречицѡавајѡи језик!“ (лексикографски ѡрилоѡ Ј. Ј. Змаја лисцѡу „Јавор“ из 1863. ѡодине)	1
Стефан Степановић	
О акценатѡском ѡиѡу жѡлим – желѡмо и жѡлимѡ	11
Предлози	
Владан Јовановић	
Велико слово у релиѡијским ѡексѡовима (узус и однос ѡрема књижевнојезичкој ѡравѡисној норми)	15
Преиспитивања	
Душка Кликовац	
О зарезу иза односних реченица са ко, што (и коменѡар о ѡермину за означавање ѡѡѡ инѡерѡункцијскоѡ знака)	26
Осветљавања	
Слободан Новокмет	
Да ли лежеѡи ѡолицјајц сѡава или само лежи?	32
Александра Јовановић	
Хеј, тетка! и Тетко једна теткаста! (вокаѡѡв од морфолоѡије до ѡраѡмаѡѡике)	36
Драги Ивић	
Речник руско-срѡских лажних ѡарова (лажни ѡријатѡељи ѡреводилица – међујезички хомоними)	40
Поводом...	
Данијела Радоњић	
Поводом двадесетѡѡ ѡѡма Речника САНУ	43
Мали савети	46
Одлуке Одбора за сѡандардизацију срѡскоѡ језика	49
Писци о језику	52

ХЕЈ, ТЕТКА! И ТЕТКО ЈЕДНА ТЕТКАСТА! (ВОКАТИВ ОД МОРФОЛОГИЈЕ ДО ПРАГМАТИКЕ)

1. У овом раду осврнућемо се на одређене морфо(фоно)лошке одлике вокатива и њихов однос према семантици и прагматици. Наш циљ биће да, на основу увида у литературу (пре свега, Николић 2017а, 2017б; Арсенијевић 2018; Глушац, Микић Чолић 2017; Мељчук, Милићевић 2011), као и на основу примера које смо забележили из електронских извора (ЕлИ), из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) или из разговора (разг.), укажемо на семантичко-прагматички допринос једног од вокативних наставака у оним случајевима када су могући дублетни облици, нпр. *јуначе* : *јунаку*, *џијанице* : *џијаницо*, *џејка* : *џејко* итд. У т. 2 говорићемо о именицама граматичког мушког рода, а у т. 3 о именицама граматичког женског рода.

2. Као што је познато, наставци за вокатив условљени су пре свега фонолошки, па именице мушког рода с основом на непалатални сугласник или сонант имају наставак *-е* (Николић 2017а: 6). Изузеци од описаног правила ипак постоје, а они су, како истиче М. Николић (*idem*), најчешће мотивисани значењем, пореклом или сфером употребе дате именице. Тако, заједничке именице на *-ар*, *-ир* које означавају човека одређеног занимања, звања и сл. могу, начелно, имати, поред наставака *-е*, и наставак *-у*, нпр. *новинаре/новинару*, *везире/везиру*, *официре/официру*, *џасџире/џасџиру* (*idem*: 9). М. Николић (*idem*: 10–13) указује и на то да се наставак *-у* готово по правилу јавља код оних именица које имају експресиван карактер (углавном пејоративно значење): *алкохоличару*, *џњаваџиру*, *дивљаку*, *џлуџаку* и сл. Запитали смо се зашто се код именица са пејоративним значењем готово по правилу употребљава наставак *-у* уместо фонолошки очекиваног *-е*?

Да одговоримо на постављено питање, може нам помоћи рад Б. Арсенијевића (2018: 2–3). Очекивани наставак *-е* користи се када се датом именицом о б р а ћ а м о саговорнику (који је по својој природи одређен, познат и јединствен) – нпр. *Каџеџане*, *сџиџао сам*, а наставак *-у* када датом именицом саговорнику приписујемо одређену квалификацију – нпр. *Јоване*, *каџеџану један*. Типична функција вокатива јесте обраћање саговорнику (приписивање квалификације је специфичнија функција), те је фонолошки очекивани наставак *-е* и прагматички „очекиванији”. Код именица са пејоративним значењем истакнутија је квалификативна функција, те је и наставак *-у* доминантнији. Понуђено објашњење не треба схватити као апсолутно правило, но пре као тенденцију. Погледајмо неке од примера које смо забележили:¹

¹ Масним словима истичемо вокативни израз.

- (1) Е, **јуначе**, срам те било! (ЕлИ)
- (2) Мајсторе, знао сам да можеш ... **јунаку мој!** (ЕлИ)
- (3) **Сморе један**, шта си чекао досад да констатујеш да је ЕУ зло? Док си био на власти, испоручиво си Србе ради ЕУ, **бандиту један**. (ЕлИ)
- (4) Ако ниси спортиста и ако не пратиш спорт, шта се уопште и јављаш, **смору један?** (ЕлИ)
- (5) **Официру мој**, љубави моја, врати се брзо, баш сам усамљена. (ЕлИ)

У примеру (1) вокатив служи за обраћање саговорнику, док у примеру (2) говорник вокативом квалификује саговорника (као да му поручује *Ти си мој јунак*). У примеру (3), за разлику од примера (4), говорник вокативним изразом *сморе један* уједно скреће саговорникову пажњу и приписује му квалификацију, док вокативним изразом *бандиџу један* само квалификује саговорника. Примећујемо да се вокативни облик на *-е* јавља на почетку исказа – што је прагматички оправдано, будући да служи скретању саговорникове пажње и успостављању контакта. Међутим, и то треба схватити као тенденцију, на шта нам указује пример (5), где је на почетак исказа распоређен вокативни облик на *-у* (који служи квалификацији).

3. Именице граматичког женског рода (III Стевановићеве врсте) чија се основа завршава тврдим сугласником имају вокативни наставак *-о* (нпр. *жено*), док оне чија се основа завршава сугласником *ц* имају наставак *-е* (нпр. *учиџељице*) (Станојчић ¹¹2008: 54). Међутим, од овог морфофонолошког правила често се одступа, што показују примери (6–8). Како примећује М. Николић (2017б: 17–18), дублетни наставак *-е/-о* редовно се јавља код тросложних и вишесложних именица на суфикс *-ица* које су пејоративног карактера и односе се на особе оба пола (пр. 6–7), а може се јавити, додуше ретко, и код тросложних и вишесложних именица на *-ица* које означавају особу женског пола (пр. 8). Дакле, ова дублетност могла би се оправдати семантичко-прагматичким разлозима. Тако и М. Глушац и А. Микић Чолић (2017: 451), разматрајући дублетност наставака *-о* и *-е* код именица са пејоративним значењем (тип *џројалица*, *џијаница*), указују на то да постоји корелација између степена пејоративности и вокативног наставака: када се употреби наставак *-о*, исказује се већи степен пејоративности. Ово значи, закључују ауторке, да вокативне форме на *-о* (*џројалицо*, *џијаницо*) активирају емотивну функцију (у пејоративном смислу) у поређењу са формама на *-е* (*џројалице*, *џијанице*).

- (6) **Пијаницо једна**, сваки дан пијеш по два литра ракије. (ЕлИ)
- (7) Меркелову гађали парадајзом: „Лицемерко, **издајицо народа.**” (ЕлИ)

- (8) Свештеник прочита последњу молитву, а човек, као плачући над њом, пришапће јој: „Устај, **несрећници!** зар не видаш да те хоће у раку да те носе?” (ЕЛИ)

Посебно су интересантни облици вокатива именица *џејка*, *сџрина* и *баба*, које у свом примарном значењу (значењу сродства) имају облик вокатива једнак номинативу (пр. 9), али када се активира конотативна значењска компонента (тј. када означавају пре свега плашљивог мушкарца) – јавиће се облик на *-о* (пр. 10–13) (Николић 2017б: 12). Готово по правилу, уз њих се јавља лексема *један*, која истиче говорников (обично негативан²) став према саговорнику одн. особини коју му приписује (исп. Мељчук, Милићевић 2011: 98). Ова лексема се увек распоређује иза именице коју одређује и не може се од ње раздвојити другим придевом (в. пр. 10). У овој позицији може се наћи и лексема *ниједан*, са истом вредношћу као лексема *један* (в. пр. 13).

- (9) Хеј, **тетка**, замисли – изигравала је веселост – добила сам фантастичан посао! (ЕЛИ)
(10) Иди дружи се са својим теткама на пијаци, **тетко једна теткаста!** (ЕЛИ)
(11) Не бих да ширим родне стереотипе, али дај буди мало мушко, **стрино једна.** (ЕЛИ)
(12) Ћути ту, **бабо једна**, шта се само жалиш! (ЕЛИ)
(13) Што би, **бабо ниједна!** (РСАНУ)

Све досад поменуте именице граматичког женског рода имају негативну конотацију, а наставком *-о* појачава се пејоративност и негативан став говорника. Код већине именица које означавају неко изузетно престижно занимање преовладао је вокативни облик на *-а* (нпр. *докџорка*, *дирекџорка*, *џрофесорка* и сл.). Могли бисмо претпоставити да је то због тога што је наставак *-о* задобио експресивну одн. пејоративну вредност – „специјализовао се”. Овоме у прилог могао би говорити пример (14), који смо забележили из једног разговора. Наиме, лексема *учиџељица* сама по себи нема елементе пејоративности, али када се употреби у вокативном облику на *-о*, задобија пејоративну вредност. Чини се да се наставак *-о* овде јавља као маркер негативног става говорника према саговорнику одн. особини коју му вокативним изразом приписује. Треба запазити да би употреба облика *учиџељице* у примеру (14) била прагматички неадекватна, тј. не би имала исту комуникативну сврху: погодна је једино за обраћање саговорнику, али не и за квалификовање.

² Како И. Мељчук и Ј. Милићевић (2011: 103) наводе, лексемом *један* се истиче говорников позитиван однос према саговорнику и особини коју му приписује једино у случају ако је саговорник дете (нпр. када мајка поручи своје детету *Памејнице једна*). Чини нам се да се позитиван став говорника према саговорнику истиче и у другим типовима блиских, фамилијарних односа (нпр. када девојка своје дечку поручи *Будалице једна*).

(14) Ти ћеш да ме учиш, нисам ти ја ћак. **Учитељицо!** (разг.)

4. Да закључимо. У раду смо, ослањајући се на литературу и забележене примере, показали како дублетни морфолошки облици вокатива имају семантичку и прагматичку функцију, на пример: (1) облик *јуначе* – служи за обраћање, а *јунаку* за приписивање квалификације; (2) обликом *џијаницо* истиче се виши степен пејоративности (уз активирање емотивне функције) него када се употреби облик *џијанице*; (3) обликом *џејка* обраћамо се женској особи са којом смо у сродству, док обликом *џејко* квалификујемо обично плашљиву мушку особу; (4) облик *учиџељицо* има пејоративну вредност, док је облик *учиџељице* неутралан и служи за обраћање; и сл. Дакле, употреба одређеног вокативног наставка (онда када су могући дублетни наставци) не зависи само од фонолошких услова него и од комуникативне ситуације и комуникативне намере говорника.

И з в о р и :

ЕлИ: Електронски извори доступни преко *Google* претраживача. www.google.rs.
РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, X–XIX, Београд: САНУ, 1959 –.

Л и т е р а т у р а :

- АРСЕНИЈЕВИЋ 2018: Boban Arsenijević, Serbo-Croatian Split Vocatives: Class Change via Lexicalization, *Linguistic Inquiry*, 1–18.
- ГЛУШАЦ, МИКИЋ ЧОЛИЋ 2017: Maja Glušac and Ana Mikić Čolić, Linguistic functions of the vocative as a morphological, syntactic and pragmatic-semantic category, *Jezi-koslovlje* 18/3, 447–472.
- МЕЉЧУК, МИЛИЋЕВИЋ 2011: Igor Mel'čuk and Jasmina Milićević, The “Budalo Jedna!” – Type Construction in Contemporary Serbian, *Journal of Slavic Linguistics*, 85–118.
- НИКОЛИЋ 2017а: Мирослав Николић, Облици вокатива једнине именица мушког рода I врсте у српском књижевном језику, *Српски језик*, 22, 5–34.
- НИКОЛИЋ 2017б: Мирослав Николић, Вокатив једнине именица II врсте у српском књижевном језику, *Наш језик*, XLVIII/1–2, 1–25.
- СТАНОЈЧИЋ¹¹ 2008: Живојин Станојчић, Морфофонологија, у [књизи] Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Александра Јовановић
Институт за српски језик САНУ
aleksandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs